

MIROŚŁAWA CZERNAWSKA
POLITECHNIKA BIAŁOSTOCKA
KATEDRA EKONOMII I NAUK SPOŁECZNYCH

POSTAWY WOBEC KULTURY I TRADYCJI NARODOWEJ I ICH OSOBOWOŚCIOWE UWARUNKOWANIA

Wprowadzenie

Etnocentryzm determinuje skłonność do spostrzegania świata przez pryzmat własnych filtrów kulturowych [Matsumoto, Juang 2007], jednocześnie standardy społeczne przynależne swojej grupie uznawane są za lepsze, przewyższające inne [Reber, Reber 2005]. Postawy etnocentryczne są oceniane negatywnie ze względu na fakt, iż ich przejawem jest dezaprobatą grup obcych, łącznie z szeroko rozumianym kanonem kulturowym. Negatywnie można również odnieść się do postaw będących ich przeciwieństwem, czyli deprecjonujących znaczenie kultury własnego narodu i doprowadzających do utraty tożsamości z nią związanej. Kultura narodowa i budowana na jej gruncie tożsamość określa specyfikę danego społeczeństwa. Wyrazem kultury narodowej jest kanon kulturowy, czyli zbiór wartości, symboli, dzieł i mitów, które w społeczności narodowej są wysoko cenione oraz przekazywane z pokolenia na pokolenie [Kojder 1999]. Tożsamość narodowa definiowana jest jako liczące się, ważne lub dominujące doświadczenia członków grupy narodowej, które pozwalają określić swoistość i jednocześnie odrębność w stosunku do innych narodów [Bokszański 1999].

Kurczewska [1999], rozważając znaczenie kultury narodowej, podkreśla, że od niej właśnie uzależniona jest pozycja danego kraju. Przekonanie o ważności własnej kultury i możliwość kultywowania zbioru wzorów kulturowych przyczynia się do poczucia trwałości i porządku społecznego oraz do pozytywnego wartościowania własnego narodu. Zdaniem autorki, przede wszystkim kultura pomaga w ustalaniu znaczenia politycznego i cywilizacyjnego oraz wpływa na przebieg kontaktów w innymi społeczeństwami. Zbiorowa pamięć społeczeństwa, wspólnota kulturowa i narodowościowa przyczyniają się – zdaniem D. Heatera [Ichilov 2008] – do określenia tożsamości obywatelskiej i skutkują dążeniem do współpracy i przedkładaniem celów publicznych nad cele

prywatne. Rokuje to pozytywnie przemianom w kierunku demokracji, pod warunkiem, że ludzie są przekonani co do wartości własnej kultury, a nie co do jej wyższości nad innymi.

Stosunek do kultury narodowej jest szczególnie istotny w sytuacji dynamicznych procesów migracyjnych do krajów zachodnich. Sprzyjają one wykraczaniu poza rodzimy kanon kulturowy, odcięciu się od tradycji i przyjęciu swoistych dla tych społeczeństw wzorów kulturowych. Może to – jak łatwo zauważyć – doprowadzić do zaniku poczucia „my”, które się konstytuowało w ramach określonej wspólnoty kulturowej, narodowej, terytorialnej i językowej. Z drugiej strony, nadmierna koncentracja na dziedzictwie utrudnia funkcjonowanie w kulturze bardziej złożonej i wielowątkowej.

Status kultury narodowej jest zatem kontrowersyjny we współczesnym świecie. Tym bardziej interesująca wydaje się odpowiedź na pytanie, jacy ludzie utrzymują pozytywne bądź negatywne postawy wobec analizowanej kwestii? Postawy mają uwarunkowania zewnętrzne. I tak, przywiązanie do rodzimej kultury i obyczajów, podkreślanie znaczenia wspólnoty narodowej charakteryzuje w większym stopniu społeczeństwa kolektywistyczne. Nastawione są one na tradycjonalizm i reprodukcję porządku społecznego [Schwartz, 1996]. W społeczeństwach indywidualistycznych wychodzi się poza to, co „wspólne i specyficzne”. Przypisywanie dużego znaczenia wolności – jako naczelnej wartości tych społeczeństw – pociąga za sobą subiektywizm i relatywizm. To z kolei skutkuje dążeniem do wyzwolenia się od przeszłości i wpływu grup pierwotnych [Ester, Halman, deMoor, za: Jasińska-Kania 2002]. Opisany na poziomie kulturowym konstrukt kolektywizm-indywidualizm ma również poziom osobowościowy, który określany jako allocentryzm-egocentryzm. Można przypuszczać, że jeżeli stosunek do dziedzictwa kulturowego ma swoje źródło w kulturze, to będzie miał również swoje źródło w osobowości, jeżeli są takie właściwości osobowości, które stanowią swoisty ekwiwalent kultur.

W niniejszej pracy przedstawione są wyniki badań odnoszące się do związku między postawami wobec kultury i tradycji narodowej, a takimi cechami osobowości, jak empatia i makiawelizm. Pierwsza ze wskazanych cech wiąże się z allocentryzmem, druga – z egocentryzmem. Jak zauważa K. Skarżyńska [2005], allocentryzm wiąże się z wysoką troską o innych, dążnością do kooperacji, równości i uczciwości, egocentryzm przejawia się w wysokiej potrzebie indywidualnych osiągnięć, skłonności do rywalizacji i poznawania świata. Sformułowanie hipotez, co do mających wystąpić zależności, wymaga charakterystyki wskazanych cech osobowości.

Empatię interpretuje się jako konstrukt multidymensjonalny w swojej naturze, zawierający zarówno komponenty emocjonalne, jak i poznawcze [Davis 1983;

Hoffman 1984; Eisenberg, Miller 1987; Batson 1991]. Komponenty emocjonalne wyrażają się w empatycznej trosce (współczuciu), która doprowadza do koncentracji na nieszczęściu drugiej osoby i prób przywrócić jej pomysłność, oraz – w osobistej przykrości (dyskomforcie), która z kolei zorientowana jest na Ja i przyniesienie ulgi we własnym cierpieniu. Komponent poznawczy empatii – przyjęcie perspektywy – odnosi się do zdolności widzenia świata oczyma innej osoby, wyobrażenia, co ona odczuwa w określonej sytuacji [Batson 1991; Eisenberg, Fabes 1992; Eisenberg in. 1994; Davis i in. 1994; Davis i in. 1999; Leith, Baumeister 1998]. Badania nad prospołecznością doprowadziły do sformułowania „hipotezy altruizmu płynącego z empatii”. U osób empatycznych zwiększa się prawdopodobieństwo niesienia pomocy (pomoc ta jest bezinteresowna, motywowana troską o dobro drugiego człowieka, „bardziej delikatna i mniej kapryśna”), ograniczenia agresji i innych aspołecznych zachowań oraz wzrostu współpracy w sytuacjach konfliktowych [Batson i in. 2008]. Ludzie empatyczni są bardziej taktowni, lepiej komunikują się z innymi, przejawiają tolerancję do odmiennych grup społecznych, pozytywniej spostrzegają innych i wyrażają sympatię do otoczenia społecznego [Davis 1999]. Empatia rozpatrywana jest w kontekście zasad moralnych, jakimi są troska i sprawiedliwość, oraz analizowana w procesie rozwoju moralnego [Hoffman 2006].

Termin „makiawelizm” stał się synonimem przebiegłości, oszustwa, fałszu i dwulicowości. Makiaweliści wierzą, że innymi należy manipulować i wierzą w efekty takich zabiegów [Fehr i in. 1992; Wilson i in. 1996]. Są ukierunkowani przede wszystkim na sukces [Drwał, Brzozowski 1995], sukces, który pozwala zdobyć prestiż i zaprezentować narcystyczną wspaniałość, przejawiającą się wyższością i arogancją. Osiągnięcia są rozpatrywane głównie w wymiarze indywidualnym (rodzina czy wspólnota nie stanowią centrum psychologicznego pola) i w kategoriach materialnych [McHoskey 1998]. Makiawelizm związany jest z dążeniem do władzy i ukazania siły [Shepperd, Socherman 1997] oraz potrzebą dominacji i kontroli [Wiggins, Broughton 1985]. Specyfika tego typu osobowości odzwierciedla się w sferze afektywnej. Relacje interpersonalne nie wywołują adekwatnych, pod względem treści i natężenia, emocji. Rzadkość stanowią emocje pozytywne, dominująca jest natomiast obojętność czy wręcz chłód emocjonalny [ibidem]. Makiaweliści nie są zorientowani wspólnotowo i utrzymują zdystansowaną postawę wobec innych. Ich „gruboskórność” manifestuje się w obniżonych zdolnościach empatycznych i nieumiejętności przyjęcia cudzej perspektywy. Inni ludzie są percypowani w sposób podejrzliwy i cyniczny, jako słabi, niegodni zaufania i skłonni do zdrady [Fehr i in. 1992; Wilson i in. 1996]. Ujawnia się wśród makiawelistów obojętność w myśleniu i działaniu w stosunku do konwencjonalnej moralności, co sprzyja łamaniu pa-

nujących norm. Wartości moralne realizowane są przez nich w sposób wybiórczy, o ile nie kolidują one z własnym interesem. Dążenie do sukcesu odgrywa pierwszoplanową rolę, zaś kwestia sposobów osiągnięcia celów wydaje się nie mieć większego znaczenia [Fehr i in. 1992]. Obraz świata społecznego jest cyniczny i obwarowany wysoce pragmatycznymi przekonaniem [Christe, Geis, por. Rauthmann, Will 2011].

Problem badawczy i hipotezy

W prezentowanym badaniu podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czy postawy wobec kultury i tradycji narodowej młodego pokolenia Polaków (studentów) można rozpatrywać w kontekście cech osobowościowych, jakimi są empatia i makiawelizm?

Powyżej przedstawiona została charakterystyka dwóch cech osobowości. Jak można zauważyć, odgrywają one rolę w określeniu relacji Ja – Inni. Empatia leży u podłoża konstruowania dojrzałych relacji międzyludzkich i generowania pozytywnych intencji behawioralnych. Skłania do zachowań prospołecznych, mających na celu dobrostan innych ludzi, oraz powstrzymywania zachowań antyspołecznych, wymierzonych przeciwko otoczeniu. Osoby empatyczne skłonne są zatem do przyjęcia allocentrycznej perspektywy w analizie zjawisk społecznych. Częściej też wierzą w dobroć człowieka. W przypadku makiawelizmu typowa jest koncentracja na własnej osobie, skłonność do realizacji osobistych interesów, z pominięciem dobrostanu innych ludzi, a nawet wbrew ich dobru. Osoby makiawelistyczne mają problemy z porzuceniem egocentrycznej perspektywy, zaś inni ludzie są percypowani w negatywny sposób, jako ci którzy nie stanowią wartości „sami w sobie”.

Przyjęto hipotetycznie, że stosunek do kultury i tradycji narodowej jest uzależniony od cech osobowościowych, różniących się w wymiarze allocentryzm-egocentryzm. Pozytywne postawy wiązać się będą z wyższymi wskaźnikami empatii i niższymi wskaźnikami makiawelizmu (hipoteza 1). Akceptacja integracji w warstwie kulturowej z Zachodem ujawni się natomiast wśród studentów uzyskujących wyższe wskaźniki makiawelizmu i niższe wskaźniki empatii (hipoteza 2).

Metoda

Grupa badana. W badaniach wzięło udział 325 osób: około 50% uczestników było studentami pedagogiki, około 50% – studentami zarządzania. Wiek badanych mieścił się w przedziale 20-24 lata. W obu grupach stwierdzono analogiczną proporcję płci: na wskazanych kierunkach studiów zarejestrowano przewagę liczbową kobiet. Badanie miało charakter anonimowy.

Procedura badawcza. Postawy są najczęściej rozumiane jako trwała ocena – pozytywna lub negatywna – ludzi, obiektów materialnych, idei, poglądów i zachowań własnych oraz innych osób. Są one zatem efektywnym sposobem wartościowania. Wartościowanie może wyrażać się poprzez reakcje różnego rodzaju: afektywne, poznawcze lub behawioralne, w sposób werbalny i niewerbalny [Eagly, Chaiken 1993; Olson, Zanna 1993; Manstead 2001; Gerrig, Zimbardo 2009].

W niniejszej pracy postawy były diagnozowane za pomocą par twierdzeń, które stanowią alternatywne przekonania. Twierdzenia te stanowią zmodyfikowaną treściowo wersję narzędzia zamieszczonego w pracy pod redakcją J. Reykowskiego [1993] *Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe*.

POSTAWA A

1. Musimy wyjść z zaścianka tradycji i naszych polskich opłotków. Polska musi jak najszybciej dołączyć do Zachodu.
2. Polska musi zostać Polską i trzeba bacznie uważać, żeby importowana nowoczesność nie zniszczyła naszej kultury i tradycji narodowych, bez których nie byłibyśmy Polakami.

POSTAWA B

1. Rozpatrywanie odrębności kulturowej brzmi śmiesznie. Jeżeli chcemy, by nas poważnie traktowano, musimy przyjąć wzorce Zachodu.
2. Poczucie odrębności kulturowej wyraża nasz szacunek do samych siebie. „Małpując” bezmyślnie innych, nie zyskamy wcale w ich oczach.

Zadaniem osób badanych była ocena tych poglądów i wybór jednej z dwóch opcji, tej, która w większym stopniu odzwierciedla przekonania jednostki odnośnie do analizowanego problemu.

Cechy osobowości są hipotetycznymi, podstawowymi składnikami osobowości. Stanowią trwałą charakterystykę osoby, która służy do wyjaśnienia ob-

serwowanych regularności i spójności zachowań oraz różnic między ludźmi [Reber, Reber, 2005].

Cechy diagnozowano za pomocą:

- empatia – Kwestionariusz Rozumienia Empatycznego Innych Ludzi A. Węglińskiego [1987]. Wskaźniki zawierają się w przedziale od 0 do 99 punktów;
- makiawelizm – Skala Mach V R. Christiego i F.L. Geis [Drwał, Brzozowski 1995]. Wskaźniki zawierają się w przedziale od 40 do 160 punktów.

Wyniki

Miernikiem ważności kultury i tradycji narodowej jest to, w jakim stopniu – zdaniem osób badanych – jej dorobek powinien być uwzględniany w świadomości społeczeństwa i nowym modelu ustrojowym. W niniejszym badaniu starano się ustalić, czy postawy w tym obszarze uzależnione są od takich cech osobowości, jak empatia i makiawelizm?

Tabela 1. Postawy wobec kultury i tradycji narodowej a cechy osobowości

Postawy			Empatia			Makiawelizm		
			$\bar{x}$ =	s =	wyniki analizy statystycznej	$\bar{x}$ =	s =	wyniki analizy statystycznej
A	1	Musimy wyjść z zaścianka tradycji i naszych polskich opłotków. Polska musi jak najszybciej dołączyć do Zachodu.	67,02	9,05	t = 2,04 p = 0,042	102,03	8,22	t = 2,27 p = 0,024
	2	Polska musi zostać Polską i trzeba bacznie uważać, żeby importowana nowoczesność nie zniszczyła naszej kultury i tradycji narodowej, bez których nie byłibyśmy Polakami.	69,07	8,22		99,78	8,22	

B	1	Rozpatrywanie odrębności kulturowej brzmi śmiesznie. Jeżeli chcemy, by nas poważnie traktowano, musimy przyjąć wzorce Zachodu.	65,64	9,22	t = 1,79 p = 0,073	106,07	7,73	t = 3,72 p = 0,000
	2	Poczucie odrębności kulturowej wyraża nasz szacunek do samych siebie. „Małpując” bezmyślnie innych, nie zyskamy wcale w ich oczach.	68,66	8,44		99,99	8,32	

$\bar{x}$ – średnia arytmetyczna wskaźników cech osobowości

s – odchylenie standardowe

t – wynik testu t Studenta

p – poziom istotności statystycznej

Źródło: badania własne.

Pozytywną rolę własnej kultury i tradycji w kreowaniu tożsamości narodowej podkreślali studenci cechujący się wyższymi wskaźnikami empatii i niższymi wskaźnikami makiawelizmu. Zwolennikami opcji przeciwnej – społeczeństwo powinno jak najszybciej dołączyć do Zachodu i zidentyfikować się z kulturą zachodnią – byli studenci uzyskujący wyższe wskaźniki makiawelizmu i niższe wskaźniki empatii (por. tabela 1, postawa A). Taki sam kierunek zależności stwierdzono analizując następną parę twierdzeń (por. tabela 1, postawa B). Studenci wskazujący, że poczucie odrębności kulturowej wyraża szacunek do własnego narodu cechowali się silniejszym natężeniem empatii i słabszym – makiawelizmu. Ci, którzy opowiadali się za przyjęciem wzorców z Zachodu – odwrotnie – ujawniali silniejsze natężenie makiawelizmu i słabsze – empatii. Wyniki analizy zamieszczone w tabeli 1 wskazują, że różnice we wskaźnikach empatii i makiawelizmu w zależności od wyboru opcji w postawie A i B są istotne statystycznie lub na granicy istotności (w przypadku postawy B stwierdzono różnice we wskaźnikach empatii na poziomie tendencji). Jest to podstawą do przyjęcia założeń zwerbalizowanych w hipotezie 1 i 2. Przedstawione dane empiryczne wskazują więc, że sposób myślenia o kulturze i tradycji własnego narodu ma osobowościową podstawę. Badanie empatii i makiawelizmu umożliwia wnioskowanie na temat tego, w jakim społeczeństwie chcieliby

ludzie funkcjonować: czy w takim, które kultywuje się najwartościowsze tradycje, czy w takim, które wyzwolone jest ze spuścizny kulturowej.

Podsumowanie

W prezentowanym badaniu zwrócono uwagę na dwie cechy osobowości – empatię i makiawelizm – które z teoretycznego punktu widzenia powinny warunkować postawy wobec dziedzictwa kulturowego. Okazało się, że studenci o wyraźniejszych właściwościach empatycznych uznają kulturę i tradycję za ważny element tożsamości i podstawową wartość narodu oraz widzą konieczność jej ochrony. Nie jest ona spostrzegana jako źródło opóźnień w stosunku do Zachodu, lecz uznawana są za czynnik zapobiegający bezrefleksyjnemu naśladownictwu. Obserwuje się raczej niepokój związany z wpływami zewnętrznymi i tym, że formułowanie ideałów społecznych odbywać się będzie poza nurtem historycznych tradycji kraju. Zdolność do empatii jest również ważna dlatego, że stanowi podstawowy element kompetencji w porozumiewaniu się. Ta z kolei – jak zauważają D. Matsumoto i L. Juang [2007: 323] – służy do tworzenia i podtrzymywania kultury, do przekazywania jej z pokolenia na pokolenie oraz do utrwalania celów i wartości kulturowych w kolejnych pokoleniach. Odgrywa zatem szczególną rolę w pojmowaniu kultury i jej wpływu na ludzkie zachowania.

Studenci o wyraźniejszych właściwościach makiawelistycznych dążą do „zerwania z przeszłością”, akceptują otwarcie na Zachód i wzorce przynależne tej kulturze. Wiąże się to zapewne ze słabszymi tendencjami wspólnotowymi, z mniej „sentymentalnym”, a bardziej pragmatycznym nastawieniem do życia. Absolutyzowany jest w nim interes jednostkowy (przede wszystkim materialny) i lekceważone potrzeby społeczności, na przykład potrzeby „zakorzenienia” w kulturze i „hołdowania” tradycji. Jednocześnie makiaweliści są skuteczni i przekonywujący w kontaktach interpersonalnych. Ich styl komunikacji jest jednak manipulujący i dominujący, z przewagą intymidacji. Relacje z innymi ludźmi są krótkotrwałe, powierzchowne, wyzbyte ciepła i empatii (chyba że oznaki empatii są techniką manipulacji). Tego rodzaju właściwości psychiczne nie sprzyjają transmisji wartości związanych z dziedzictwem kulturowym własnego narodu.

Osobnym problemem jest to, czy w ideologię demokracji wpisane jest rzeczywiście zdystansowanie się do „przeszłości”? Należy zauważyć, że demokracja daje możliwość samodzielnego określenia własnej tożsamości. Wolność

w kreowaniu tożsamości może przyczynić się zarówno do podtrzymywania kultury i tradycji narodowej, jak i wykraczania poza jej kanon [Kurczewska 1999, 2000]. Pozytywnym następstwem procesów demokratyzacji jest szansa wzajemnego poznania się i zrozumienia. Umożliwiają one budowanie własnej tożsamości narodowej z jednoczesnym otwarciem na inność, tak, aby nie stać się więźniem własnych kulturowych konwencji [Nikitorowicz 2003]. Pytanie to wydaje się tym bardziej zasadne, że jednym z potencjalnych zagrożeń jest kryzys kultury narodowej. Jego konsekwencją może być, co prawda, „uwolnienie” jednostki od tradycyjnych więzów i historycznego dziedzictwa, ale pojawia się w to miejsce imperializm kulturowy Zachodu.

Bibliografia

- Batson C.D. (1991), *The altruism question: toward a social-psychological answer*, New York
- Batson C.D., Ahmad N., Stocks E.L. (2008), *Korzyści i problemy związane z altruizmem wzbudzonym przez empatię* [w:] A.G. Miller (red.), *Dobro i zło z perspektywy psychologii społecznej*, Kraków
- Boksański Z. (1999), *Tożsamość narodowa w perspektywie transformacji systemowej* [w:] P. Szotompka (red.), *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Warszawa
- Davis M.H. (1983), *Empathic concern and the muscular dystrophy telethon: Empathy as multidimensional construct*, „Personality and Social Psychology Bulletin”, t. 9: 223-229
- Davis M.H. (1999), *Empatia. O umiejętności współodczuwania*, Gdańsk
- Davis M.H., Luce C., Kraus S.J. (1994), *The heritability of characteristics associated with dispositional empathy*, „Journal of Personality”, t. 62: 369-391
- Davis M.D., Mitchell K.V., Hall J.A., Lothert J., Snapp T., Meyer M. (1999), *Empathy, expectations, and situational preferences: Personality influences on the decision to participate in volunteer helping behaviors*, „Journal of Personality”, t. 67: 469-501
- Drwal R., Brzozowski P. (1995), *Skala Makiawelizmu (Mach V) R. Christiego i F. L. Geis; problemy rzetelności i trafności* [w:] R.Ł. Drwal (red.), *Adaptacja kwestionariuszy osobowości*, Warszawa
- Eagly A.H., Chaiken S. (1993), *The psychology of attitudes*, Harcourt Brace Jovanovich, Fort Worth, TX
- Eisenberg N., Fabes R.A. (1992), *Emotion, regulation, and the development of social competence* [w:] M.S. Clark (red.), *Review of personality and social psychology: Emotion and social behavior*, Sage, Newbury Park, CA
- Eisenberg N., Fabes R.A., Murphy B., Karbon M., Maszk P., Smith M., O'Boyle C., Suh K. (1994), *The relations of emotionality and regulation to dispositional and situational empathy-related responding*, „Journal of Personality and Social Psychology”, t. 66: 776-797
- Eisenberg N., Miller P.A. (1987), *The relation of empathy to prosocial and related behavior*, „Psychological Bulletin”, t. 101: 91-119

- Fehr B., Samsom D., Paulhus D.L. (1992), *The construct of Machiavellianism. Twenty years later* [w:] C.D. Spielberger, J.N. Butcher (red.), *Advances in personality assessment*, t. 9, New York
- Gerrig R.J., Zimbardo P.G. (2009), *Psychologia i życie*, Warszawa
- Hoffman M.L. (1984), *Interaction of affect and cognition in empathy* [w:] C.E. Izard, J. Kagan, R.B. Zajonc (red.), *Emotions, cognition, and behavior*, Cambridge
- Hoffman M.L. (2006), *Empatia i rozwój moralny*, Gdańsk
- Ichilov O. (2008), *Edukacja i obywatelstwo demokratyczne w zmieniającym się świecie* [w:] D.O. Sears, L. Huddy, R. Jervis (red.), *Psychologia polityczna*, Kraków
- Jasińska-Kania A. (2002), *Wprowadzenie* [w:] A. Jasińska-Kania, M. Marody (red.), *Polacy wśród Europejczyków. Wartości społeczeństwa polskiego na tle innych krajów europejskich*, Warszawa
- Kojder A. (1999), *Kultura i polityka – nie kończące się znaki zapytania: na marginesie artykułu Joanny Kurczewskiej* [w:] P. Sztompka (red.), *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Warszawa
- Kurczewska J. (1999), *Kultura narodowa a polityka w dobie wielkich przemian. Kilka uwag o Europie Środkowej i Wschodniej* [w:] P. Sztompka (red.), *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Warszawa
- Kurczewska J. (2000), *Kultura narodowa i polityka* [w:] J. Kurczewska (red.), *Kultura narodowa i polityka*, Warszawa
- Leith K.P., Baumeister R.F. (1998), *Empathy, shame, guilt, and narratives of interpersonal conflicts: Guilt-prone people are better at perspective taking*, „Journal of Personality”, t. 66: 1-37
- Manstead A.S.R. (2001), *Teoria i badanie postaw* [w:] A.S.R. Manstead, M. Hewstone (red.), *Encyklopedia Blackwella. Psychologia społeczna*, Warszawa
- Matsumoto D., Juang L. (2007), *Psychologia międzykulturowa*, Gdańsk
- McHoskey J.W., Worzel W., Szyarto C. (1998), *Machiavellianism and psychopathy*, „Journal of Personality and Social Psychology”, t. 74: 192-210
- Nikitorowicz J. (2003), *Dziedzictwo kulturowe i etos generacji – problemy przekazu międzykulturowego* [w:] J. Nikitorowicz, J. Halicki, J. Muszyńska (red.), *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Globalizm versus regionalizm*, Białystok
- Olson J.M., Zanna M.P. (1993), *Attitudes and attitude change*, „Annual Review of Psychology”, t. 44: 117-154
- Rauthmann J.F., Will T. (2011), *Proposing a multidimensional Machiavellianism conceptualization*, „Social Behavior and Personality”, t. 39: 391-404
- Reber A.S., Reber E.S. (2005), *Słownik psychologii*, Warszawa.
- Reykowski J. (1993) (red.), *Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe. Szkice z psychologii politycznej*, Warszawa
- Schwartz S.H. (1996), *Value priorities and behavior: Applying a theory of integrated value systems* [w:] C. Seligman, J.M. Olson, M.P. Zanna (red.), *The psychology of values: The Ontario Symposium*, t. 8, New Jersey
- Shepperd J.A., Socherman R.E. (1997), *On the manipulative behavior of low Machiavellians: Feigning incompetence to „sandbag” an opponent’s effort*, „Journal of Personality and Social Psychology”, t. 72: 1448-1459
- Skarżyńska K. (2005), *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*, Warszawa

- Węgliński A. (1987), *Trafność Kwestionariusza Rozumienia Empatycznego Innych Ludzi* [w:] R. Drwal (red.), *Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej*, Lublin
- Wiggins J.S., Broughton R. (1985), *The interpersonal circle: A structural model for the integration of personality research* [w:] R. Hogan, W.H. Jones (red.), *Perspectives in personality*, t. 1, JAI Press, Greenwich, CT
- Wilson D.S., Near D., Miller R.R. (1996), *Machiavellianism: A synthesis of evolutionary and psychological literatures*, „Psychological Bulletin” t. 119: 285-299

SUMMARY**Attitudes towards national culture
and tradition and their personality conditions**

The main aim of this research is investigation of attitudes towards national culture and tradition. It was assumed that these attitudes depend on personality traits, like empathy and machiavellism guilt. The study group consisted of 325 students. The Empathic Understanding of Others Questionnaire (Węgliński) and Mach V Scale (Christie and Geis) were used. The attitudes were diagnosed on the basis of the set of views (two pairs of statements from the publication edited by Reykowski). The results show that national culture and tradition are valued by students having higher empathy indices and lower machiavellism indices. Students having higher machiavellism indices and lower empathy indices accept cultural integration with Western countries.

Keywords:

attitude to national culture and tradition, personality traits, empathy, machiavellism